

кожний аспект має право на власну модель у підземній архітектурі, а відтак результати аспектного аналізу компонентів ситуаційності в архітектурі підземного середовища, у вигляді параметричних моделей, вже потім використовуються у процесі проектування.

1. Иванов К.А. Архитектура и общество: Автореф. дис. ... д-ра арх. – М., 1967. 2. Иконников А.В., Степанов Г.П. Основы архитектурной композиции. – М., 1971.

УДК 711.1

Габрель М.М.

НУ "Львівська політехніка", кафедра містобудування

ДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ "ЛЬВІВ – 2010". ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ПРАКТИКИ

© Габрель М.М., 2000

Департаментом економічної політики та ресурсів міської Ради під керівництвом його директора п. І. Федіва розроблено проект Стратегії розвитку Львова до 2010 року. Створена дорадча рада для доопрацювання запропонованого проекту. До її складу ввійшли вчені, державні службовці, керівники наукових та проектних інститутів – всього 30 осіб. Автор даної статті співпрацює з департаментом і також є членом названої дорадчої ради. В даній статті коротко аналізується розроблений проект, автор пропонує своє бачення такого документа з погляду архітектора-урбаніста. Актуальність ще й у тому, що розробка стратегічних планів є необхідною і для інших міст України. Отже, думки автора є потрібними справі збереження урбаністичного потенціалу, відродження та розвитку міст нашої держави.

Актуальність розробки такого документа в офіційному проекті обґрунтовується непереконливо. Таке обґрунтування принципове, оскільки вимагає певної мужності – визнання проблемних ситуацій, які загострилися в місті, факту спаду ефективності функціонування міських систем, окреслення причин цього спаду, зокрема і тих, що обумовлені невдалими реформами, бездарним управлінням і експериментами останніх років. Актуальність розробки Стратегії підтверджується гостротою проблем міста, поступовою втратою Львовом ролі регіонального наукового, культурного та промислового центру, необхідністю об'єднати зусилля для ефективного вирішення міських проблем, активізації заходів, які запропоновані в "Комплексній програмі збереження історичної за-будови м. Львова" (Постанова Кабінету Міністрів України № 1266 від 15 листопада 1997 р.) та в "Програмі державної підтримки комплексного розвитку м. Львова на 1998-2002 роки" (Постанова Кабінету Міністрів України № 1406 від 7 вересня 1998 р.), а також ефективної реалізації принципів сталого розвитку міст Європи, що викладені в Аалборгській Хартії 24 травня 1994 р.

Які завдання стоять перед розробниками Плану? **Вибір цілей** є відповідальною та інтелектуальною основою, оскільки їх невизначеність робить неможливим і прийняття ефективних рішень, а помилково задані цілі породжують помилкові стратегії. **Мета роботи** в офіційному документі окреслена як перетворення Львова в інтелектуальний та туристичний

тичний центр. На думку автора даної публікації, мета розробки даного плану ширша - збереження Львова як центру Західного регіону України, підвищення ефективності функціонування міста та його основних систем, оперативне розв'язання існуючих соціальних, екологічних, економічних та містобудівних проблем. Спостерігається декларативність та "розмивання" стратегічної мети, її підміна різними напрямками, що сформувались значною мірою під впливом суб'єктивних та кон'юнктурних чинників. Відповідно, відбулось зміщення акцентів і суті дослідження, через що більша частина роботи концентрується на локальних завданнях та проблемах, а стратегічні аспекти, що можуть забезпечити стабілізацію та підвищення ефективності соціально-економічних процесів в місті, залишаються поза увагою розробників.

Стратегічний план розвитку Львова, на думку розробників, передбачає такі етапи: розробка Концепції – Програми – Плану. **Концепція** окреслює мету стратегічного планування та визначає шляхи її досягнення, приймається рішенням виконавчого комітету і за тверджується сесією міської Ради. **Програма** передбачає уточнення напрямів діяльності учасників процесу, орієнтовані терміни виконання, а також загальні потреби в ресурсах, і є документом, який визначає основні напрями для розробки **Плану** розвитку, попередній бюджет, відповідальних за виконання та терміни. Наступним етапом є розробка Плану, його форматування, консолідація та затвердження. В ньому матеріали зводяться в табличну форму, готуються супроводжуючі документи та пояснювальна записка до кожного розділу.

Розробляючи стратегію розвитку міста, особливо важливим і відповідальним є етап **визначення концептуальних основ** розвитку Львова на довгострокову перспективу. При цьому береться до уваги концепція стратегічного плану розвитку міста як послідовність виконання такої роботи і виділяються етапи: оцінка теперішньої ситуації; підготовка попереднього варіанту проекту; попереднє обговорення тощо, – всього 11 етапів.

Можна виділити три пріоритетні напрями розвитку Львова, що концентрується навколо:

- створення сприятливих умов для інвестиційної та інноваційної діяльності;
- формування інфраструктури туристичного бізнесу світового рівня;
- соціальна спрямованість міських програм.

Виділення пріоритетів передбачає переорієнтацію та перепрофілювання системи, що є коштовним процесом, оскільки вимагає змін як всередині системи, так і у навколишньому середовищі. У Львові нема жодного вдалого прикладу перепрофілювання промислового підприємства, де б відбувся перехід на випуск нової продукції і яке б ефективно функціонувало. Тому ідея принципово перепрофілювати все місто – в набагато складнішу та багатограннішу систему - викликає скептичне ставлення. Підхід на виділення пріоритетів та принципове перепрофілювання міста може призвести і до зворотного ефекту. Наприклад, визнання промисловості непріоритетною може обумовити ситуацію, коли в структурі міста надовго залишаться застарілі виробництва, які екологічно шкідливо впливатимуть на довкілля, а відповідно, не стимулюватимуть приплив туристів. Це також погіршуватиме комфортність міського середовища та знижуватиме ефективність соціальних програм.

Пріоритети розвитку міста окреслені неаргументовано, **не названо принципи та критерії їх відбору**. Так, туризм – це галузь, що більше може бути віднесена до містоутворюючої бази, два інші пріоритети є негалузевими і мають відношення до містоутворюючої сфери. Не розкрито пріоритетів їх змісту. Наприклад, створення сприятливих умов для інвестицій не розкриває сфер їх скеровування. Перетворення міста в центр туризму мож-

ливе для невеликих міст-музеїв (типу Жовкви, Кам'янця-Подільського). Безперечно, історико-архітектурний потенціал Львова значний і його необхідно вміло використовувати (експлуатувати), та не слід переоцінювати задля майбутнього. Як показує досвід міст, що характеризуються не меншим історико-архітектурним потенціалом (Відень-як столиця колишньої Австро-Угорської імперії чи Рим – як столиця значної частини християнського світу), цей фактор залишається доповнюючим в їх життєдіяльності.

За підрахунками спеціалістів, у класичному варіанті туристичного ринку оптимальною є структура потоків, коли на трьох іноземних туристів, що приїжджають у країну, припадає один, що виїжджає. При такій структурі туризм є економічно вигідним. У нас же завдяки новим формуванням така структура є повністю спотвореною: “Ми приймаємо одного іноземного туриста, а більш як десять своїх відправляємо за кордон” [1, с.19]. Все це стосується й інших міст держави. Тому визнання туризму пріоритетним напрямом у стратегії розвитку є доцільним для подолання складеної диспропорції, проте ще тривалий час ця сфера не буде економічно домінуючою в місті. Економічне процвітання туристичних фірм сьогодні має іншу основу і виявляє опосередкований вплив на поліпшення соціально-економічної ситуації в місті.

З невідомих причин проігноровано торгову функцію, хоча Львів має добрі традиції і займає вигідне геополітичне положення для її розширення. Або чи можна відмовитись від функції Львова як регіонального центру науки, культури, обслуговування? В сьогоденних умовах, коли місто успішно організувало та провело шостий саміт глав держав Центральної Європи та розглядається як можливий центр західної резиденції Президента України, політичний фактор також може виступати важливою компонентою його розвитку. Якщо усі складові вважати пріоритетними, втрачається суть ідеї пріоритетності.

Виділені пріоритети перебувають у суперечливих відносинах: соціальна спрямованість міських програм суперечить ідеї пріоритетності, оскільки не підтримуватимуться сфери, в яких зараз зайнята значна частина мешканців міста.

Пріоритети слід розглядати як вид ієрархії, яка дозволяє підпорядкувати множину елементів за критеріями значимості або переваг. Суб'єктивні – обумовлені вольовими чинниками, особистими інтересами, упередженістю та іншим. Об'єктивні підстави у сфері розвитку міст для визначення пріоритетів їх розвитку можуть бути універсальні – пріоритет людини, історичного середовища та природи, або локальні – скеровані на розкриття індивідуальних особливостей міста, його переваг та важливих ознак. Проте виділення пріоритетів найвищої ієрархії не виключає необхідності впорядкувати елементи інших ієрархічних рівнів та визначення стратегії стосовно них. В офіційному документі розглядаються лише три основні пріоритети і визначається стратегія їх розвитку, а інші рівні та елементи ігноруються й не аналізуються.

Отже, некоректним є спрощення системи на початковому етапі її дослідження і проектування шляхом визначення пріоритетних сфер, що вихоплені із системи. Очевидно, роботу слід розпочинати із представлення міста як ієрархічно-структуризованої системи та з вироблення стратегічних принципів розвитку всіх ієрархічних рівнів та міста в цілому на довгострокову перспективу. На наступному етапі визначаються механізми та конкретні проекти реалізації цих принципів.

Наступною особливістю стратегічного плану є велика **роль аналізу та оцінки реального стану економічної інфраструктури** та міського господарства як для розробки

Стратегії, так і для її реалізації. Для визначення Стратегії розвитку Львова запропоновано підхід SWOT-аналізу, який передбачає:

- аналіз переваг (strengths);
- аналіз слабких сторін (weaknesses);
- аналіз можливостей (opportunities);
- аналіз ризиків (threats).

Це, безумовно, ефективний підхід. Проте він є надто спрощеним і зводить аналіз до найелементарніших оцінок. Він придатний для аналізу систем, що ефективно функціонують, достатньо оцінити лише основні параметри для прогнозування їх розвитку. У випадку аналізу Львова для розробки стратегії його розвитку може виявитись, що фактори, які вважаються другорядними (маргінальними), є вирішальними, і вони мають бути покладені в основу Стратегії. Підхід придатний також для аналізу кінцевих результатів, при оцінці конкретних пропозицій та порівняння проектів, представлених в альтернативних варіантах (аналіз переваг та негативних сторін проекту з допомогою побудови позитивно-негативних матриць).

Для аналізу стану системи та її проектування доцільно застосовувати структурний, генетичний, процесуальний та інші аналізи і проводити його, використовуючи нові методики. При цьому необхідно зосередитись на аналізі проблем міста та наявних ресурсах для їх розв'язання, виходячи з головної мети стратегічного плану: підвищення ефективності функціонування міста та усунення існуючих проблем.

У зв'язку з цим вимагає змін підхід до досвіду міст інших країн, на якому розробники акцентують особливу увагу. В запропонованій Стратегії популярні посилання на стратегічні плани, розроблені для розвитку міст країн Західної Європи. Не відкидаючи корисність таких документів для розробки Стратегії розвитку Львова до 2010 року, слід відзначити такі особливості. **По-перше**, кожне місто унікальне. Львів – унікальний не лише в регіоні, але і в Україні, а його соціально-економічна сфера перебуває у кризі, що має свою специфіку, стикається з низкою проблем, які не характерні для міст, що використовуються як аналоги.

По-друге, міста західних країн досягли рівня свого розвитку за рахунок іншої системи господарювання, механізмів управління і розв'язання міських проблем. Зарубіжні приклади придатні для нас лише з точки зору далекої перспективи.

По-третє, вихід із кризи і розвиток міста можливий на шляху розкриття його індивідуальних особливостей (геополітичного положення, містобудівної та соціально-економічної ситуацій та ін.), а не універсалізації підходів.

Широке осмислення та використання досвіду, зокрема і методик розробок стратегічних планів розвитку міст України, Росії, Польщі, інших міст Європи та США, є, безперечно, корисним, проте його не слід переоцінювати.

Не визначені методолого-теоретичні основи Стратегії. Розробка такого складного документа вимагає глибокого теоретичного та методологічного обґрунтування. Методологічні підходи не стикаються із метою роботи і не творять цілісної методології - як методик, об'єднаних спільною метою. Відсутня комплексність в аналізі міста. Повністю і свідомо не розглянуті територіально-містобудівні фактори. Це принципова помилка і не лише через втрату комплексності, а й через ігнорування території - головного ресурсу міста, ефективного використання якого є вирішальною умовою вибору підходів та окреслення майбутнього.

Теоретична частина проекту розроблена недостатньо, не осмислено місто як складну систему, а пропоновані підходи його розвитку недостатньо аргументовані. Слід констату-

вати, що в запропонованій розробці концептуальних засад (ідеології) розвитку Львова на перспективу до 2010 року не запропоновано. Можна говорити лише про окремі фрагменти цієї концепції, зокрема, про принцип визначення пріоритетних напрямів, навколо яких і розвивається Стратегія розвитку міста. Цього, очевидно, недостатньо для цілісної та завершеної концепції. Але і цей принцип, і наступні заходи, що пропонуються для його реалізації, непереконливі. Не можна трактувати Стратегію розвитку міста лише як декларацію намірів та окреслення завдань – виконання моніторингу, розробка програм розвитку окремих сфер. Необхідна їх конкретизація. На кожному рівні розробки мають бути кількісні показники та критерії, за допомогою яких можна визначити міру наближення до мети, оцінити ефективність заходів, визначити, наскільки правильними є обрані шляхи розвитку. Запропонований розробниками документ можна трактувати лише як технічне завдання (ТЗ) на розробку Стратегії, а також як Стратегічний план діяльності міської влади, адже виділені пріоритети є об'єктивно властивими функціями в діяльності окремих департаментів.

На цьому закінчимо аналіз запропонованого документа і перейдемо до опису **бачення Стратегії розвитку Львова**, яка, на думку автора даної публікації, має бути концептуально іншою та значно ширшою за змістом. При цьому концепція має бути лаконічним документом, в якому закладені основні науково обґрунтовані засади (своєрідна ідеологія) розвитку міста.

Окреслимо **вихідні методологічні засади**, які мають бути покладені в основу розробки Стратегії, що забезпечать вищу результативність та ефективність її реалізації. Для концепції розвитку Львова необхідні:

- проблемна орієнтованість Стратегії;
- теоретична обґрунтованість пропонувананих рішень;
- системне представлення міста та системний підхід, який задає методології аналізу і синтезу;
- комплексність розгляду засобів і механізмів вирішення проблем та розвитку міста (економічно-фінансових, юридично-правових, ландшафтно-містобудівних, організаційно-управлінських).

В основу розробки Стратегії слід покласти **функціонально-прогностичний підхід**. Галузевий підхід, який традиційно використовується при розробці такого типу документів і на основі якого потім розробляються відповідні Програми розвитку міста (розвитку промисловості, транспорту, торгівлі, культурно-побутового обслуговування, охорони здоров'я та спорту тощо), застарів. Функціональна складова нового підходу повинна містити аналіз узагальнених функцій міста (діагностику функцій), а на виході дати системи діяльності (функціонування); прогностична – передбачати певні закономірності стану системи в майбутньому.

Основні **принципи побудови Програми** полягають у діагностуванні проблем міста; скороченні розриву між існуючим та прогнозованим (ідеальним) станом системи; встановленні макропоказників міста на перспективу; визначенні ресурсів, необхідних для виходу на встановлені показники та досягнення інтегральної мети роботи – найвищої ефективності функціонування Львова як центру Західного регіону України, обґрунтування пріоритетів (послідовність заходів) досягнення.

На думку автора, послідовність роботи та зміст етапів мають бути такі: після розробки концепції (ідеології) розвитку міста повинен йти етап відпрацювання принципів розвитку

(своєрідних правил гри) в межах визначеної ідеології. На третьому етапі мають закладатись, відповідно, прийоми та конкретні проекти реалізації визначених принципів. Такий підхід, на відміну від офіційного, виключає дублювання змісту роботи, не вимагає окреслення кінцевих планових показників, не зводить Стратегію до декларування бажань, а трактує процес розвитку міста як пошук найефективніших шляхів вироблення механізмів реалізації конкретних проектів.

Стосовно функціональної спеціалізації та пріоритетних напрямів у розвитку міста необхідно зробити певний теоретичний відступ. З точки зору характеру функцій, міста можна розділити на: спеціалізовані, багатофункціональні та універсальні. Для **спеціалізованих міст** (систем) характерна вузька функціональна спеціалізація - це відносно нескладні системи. Особливість **багатофункціональних** систем полягає у реалізації в одній і тій же структурі цілого набору функцій. **Універсальні** – також реалізують багато функцій в одній і тій же структурі, проте потенційно здатні відокремлюватися, виконувати окремі функції, що характерні для такого типу системи. Ступінь універсальності Львова дуже високий, місто здатне виконувати будь-яку функцію, властиву урбанізованим системам.

Функціональна спеціалізація має переваги, але, як правило, в технологічних системах. Як показує практика містобудування, функціонально різноманітніші системи є стійкішими до змін в суспільстві і ефективніші у функціонуванні. У випадку окреслення пріоритету обумовлюється вторинність (маргінальність) багатьох інших, а також зменшуюча функціональна різноманітність системи, відбувається її спрощення та можлива примітивізація.

Пріоритети необхідні при розробці Стратегій, але і вони мають стикуватися з цілями. Стосовно урбанізованих систем, то доцільно виділяти пріоритет людини, архітектурно-історичного середовища та природи. У місті будь-які пропозиції (проекти) слід розглядати з точки зору їх відповідності цим критеріям.

Об'єктивно, одні з функцій міста втрачають свої позиції в нових політичних та соціально-економічних умовах, інші – збільшують. Це об'єктивна закономірність і не слід її абсолютизувати. Варто говорити про різні підходи до цих сфер: для неперспективних, наприклад, окремих галузей виробництва – йти шляхом інтенсифікації; для перспективних (туризму) - екстенсивним, розширюючи його виробничу базу та інфраструктуру.

На це вказує і історичний досвід та зміна пріоритетних напрямів розвитку Львова впродовж останніх десятиліть, яка відбувалась разом із змінами соціально-економічної та політичної ситуації в суспільстві. Перетворення Львова у великий промисловий центр-пріоритет післявоєнного періоду, який зберіг свою актуальність впродовж десятиліть радянського періоду розвитку та проявився у розбудові дрібних майстерень і фабрик, формуванні великих промвузлів та промислово-складських зон. Відповідно плани соціально-економічного розвитку цього періоду та генплани Львова 1956 і 1962 р. розроблялись на основі цього пріоритету.

Проте поступово пріоритет починає зміщуватись в соціальному напрямі і проявляється у формуванні нових житлових масивів, розвитку об'єктів соціальної інфраструктури. В цих програмах недостатня увага приділялась екологічним проблемам та потребам збереження історичного середовища. Тому зрозумілим є намагання авторів Стратегії "Львів – 2010" виділити екологічний та історико-культурологічний пріоритети.

Методологічно правильним для стратегії розвитку, на думку автора, є **розширення функцій міста, збільшення показника універсальності системи**. Стратегію слід розроб-

ляти на основі комплексного підходу, де мають бути враховані всі складові урбаністичного процесу. На основі такого підходу визначаються основні принципи розвитку міста, які повинні передбачати містобудівні, економічно-фінансові, організаційно-управлінські та юридично-правові засади. В межах реалізації цих принципів мають пропонуватись конкретні проекти і прийоми. І лише тоді вибираються пріоритетні проекти. При цьому основним критерієм визнання пріоритету за проектом є прогнозований ефект у розв'язанні проблем міста, вплив на підвищення ефективності функціонування його основних систем та ефективності використання міських ресурсів.

Постає і цілий ряд інших питань, з якими необхідно визначитись в Стратегії розвитку. Зокрема, концепція стратегії, яка може бути: оптимістично розрахованою на максимальний результат і радикальні зміни; песимістичною – орієнтованою на отримання кращого результату в найгіршій ситуації; а також різні проміжні варіанти стратегій. Відразу визначимо: чим на менші ризики зорієнтована стратегія, тим вона буде дорожчою, повне ж усунення ризиків неефективне – постає вимога передбачувати дубляжі, великі резервування та ін., що робить значно дорожчою програму. **Необхідно визначитись із варіантом стратегії та науково обґрунтувати ризики.**

Розробляючи стратегію розвитку такої складної системи, як місто, постає вимога її спрощення. Проте, це слід зробити не виділенням лише пріоритетних сфер та ігноруванням інших, життєво важливих функцій, а використовуючи моделювання та системний аналіз. Як вважається в системотехніці, моделювання є найефективнішим засобом спрощення. Хоч модель відображає лише певні властивості об'єкта, проте це не вважається недоліком, а перевагою підходу, оскільки на практиці потрібні не всі можливі, а конкретні, цілеспрямовані дані про систему та параметри її розвитку. Головне - розробити чітку та конкретну модель системи, визначити її основні елементи та зв'язки, окреслити місце в системі вищого рівня. Отже, в моделі система зберігатиме свої властивості, але буде представлена для аналізу та проектування у спрощеному вигляді.

Отже, стратегічний план має регламентувати розвиток лише основних параметрів міста і закладати механізми їх розвитку. Тобто йдеться про дослідження та прогнозування перспектив міста на макрорівні, яке полягає в частковому ігноруванні детальної структури, акцентуванні на загальній поведінці системи, оцінці та прогнозуванні її інтегральних характеристик. До макроскопічних характеристик міста як системи можна віднести:

- межі системи;
- тип структури;
- характер взаємозв'язку "вхід-вихід";
- особливості функціонування;
- ступінь організованості;
- особливості "життєвого циклу" міста;
- ефективність та екологічність.

Системний підхід та аналіз міст з позиції теорії систем дозволяє виявити ряд універсальних характеристик і охарактеризувати **урбанізовані системи як складні, інформаційно-кібернетичні, відкриті, динамічні, унікальні, нерівноважені.**

– Складні (з позиції функціонування та організації) – це системи соціально-еколого-економічні, багатоступеневі, насичені складними технологічними об'єктами, складаються з великої кількості підсистем різнорідного складу. З теорії систем відомо, що із зростанням складності системи зростає ймовірність збільшення кількості можливих шляхів її подаль-

шого розвитку. Це робить процес прогнозування та вибору шляхів розвитку надзвичайно складним.

– Інформаційно-кібернетичні, тобто ті, що володіють здатністю до управління ними, певною самодостатністю та властивостями до самоорганізації. Особливе значення має інформаційна складова в урбосистемах, адже саме міста виступають центрами продукування інформації, тут значний відсоток населення зайнятий в інформаційних сферах.

– Урбанізовані системи є завжди **відкритими**. Їм властивий метаболізм, тобто обмін енергією та інформацією з навколишнім середовищем, без чого вони не можуть існувати. А однією з важливих тенденцій їх розвитку є намагання максимально використати зовнішнє середовище. Ця тенденція важлива для всіх суспільних систем живого світу. Вона може обумовити паразитування одних систем над іншими, а також вимагає розробки заходів ефективної взаємодії урбанізованої та інших систем суспільства (особливе значення має взаємодія урбосистем на аграрну та рекреаційну підсистеми, питання ефективної організації приміських територій та форм територіального зростання міст).

– Динамічні – ці урбосистеми виявляють активніший вплив на навколишнє середовище, продукують і споживають більше енергії, є активнішими за інші територіальні системи суспільства. Динамічна складова вимагає розуміння тенденції розвитку, закономірностей зміни структур системи тощо. Для них характерний феномен нелінійності та незрівнюваності.

– Унікальні – не мають повних аналогів побудови та поведінки або їх кількість настільки мала, що на практиці ними можна знехтувати. Львів – унікальний об'єкт не лише регіону, але і України.

– Складнопередбачувані – жодні найдетальніші знання морфології та функцій об'єкта не дозволять точно передбачити їх поведінку та об'єктивно прогнозувати всі параметри розвитку. Розвиток системи може відбуватись не єдиним шляхом, навіть коли вона не підпадає під дію невідомих сил, випадковостей та непередбачуваних факторів. Причина цього - інтелект, який включається в процес вибору варіанта розвитку та суб'єктивна шкала цінностей, що існує в кожній людині, в першу чергу тих, хто приймає рішення.

– Неврівноважені – це міста, що нині перебувають поза межами рівноваги, в кризовому стані, що вимагає аналізу кризового стану системи, знання специфіки роботи інших систем, що перебувають у такому стані. Із теорії систем відомо, що коли відбудеться лише розвиток, а не сама стабільність, то в системі виникає хаос, оскільки в них не працюють функції відбору та фіксації. Стратегія розвитку нестабільних систем матиме принципові відмінності від систем врівноважених, і це слід враховувати при окресленні перспектив розвитку Львова до 2010 року.

Для наукового обґрунтування стратегії розвитку необхідне **структурне представлення міста**. Зокрема, слід здійснити стратифікування системи і виділити якісні рівні (зрізи, шари) дослідження та проектування міста як системи. Виокремимо морфологічний, функціональний, процесуальний та соціальний зрізи.

Морфологічний зріз орієнтується на виявлення і характеристику структури системи, її побудову – наявні елементи, характер міжкомпонентних зв'язків та зв'язків із зовнішнім середовищем. Відразу відзначимо, що функціональні і морфологічні (структурні) властивості взаємопов'язані та взаємодоповнюються, тому розділяються нами для аналізу і розробки програм розвитку доволі умовно.

Наявні різноманітні трактування "структури" систем, проте вони зводяться до з'ясування сукупності елементів та зв'язків між ними, тобто структура відображає елементний

склад, наявні зв'язки та незмінність в часі системи. Виділяють різні структурні схеми, зокрема зосереджений та централістський тип структур. В узагальненому вигляді структуру Львова можна охарактеризувати як систему з високим рівнем централізації. Високий ступінь централізації вказує на особливості завантаження центральних елементів системи і може бути визначений за допомогою індекса централізації.

Ще одна ознака структури Львова – її стабільність: функціонально-планувальна структура не змінила свого типу протягом усього періоду життя міста – відбувався лише територіальний ріст та ускладнення організації.

Наступною важливою характеристикою структури є її висока зв'язність – наявність вершин та зв'язків, усунення яких призводить до незв'язного або тривіального графа системи.

Для компактних систем, якою є Львів, об'єктивно можна передбачити вищу зв'язність структури, але виділяються елементи і зв'язки, усунення або послаблення яких призводить до руйнування системи через її особливу роль. Це стосується промислової функції та зв'язків міста.

Важливою характеристикою структури є і її складність, яка виражається не лише розвинутістю елементів та зв'язків в системі, але і складністю аналізу їх властивостей. Щодо зв'язків, то до числа основних характеристик відносять: фізичне наповнення, направленість, потужність та роль в системі. При цьому за фізичним наповненням їх поділяють на речовинні, енергетичні, інформаційні та змішані. За направленістю: прямі, зворотні, контрзв'язки та нейтральні. Потужність зв'язків можна визначити за інтенсивністю потоків. Роль зв'язку в системі визначається характером його впливу на хід процесів. Виділяють: поєднуючі, обмежуючі, посилюючі (послаблюючі), ті, що перетворюються на інші зв'язки [2, с.9-19].

Осмислення структури Львова стосовно різних класифікаційних ознак вказує на його унікальність.

Функціональний зріз описує функціонування та поведінку системи (реакцію на зовнішні умови), її відносини з іншими. Функція – це дія, яка супроводжується певною роллю. При функціональному описі відображається ієрархія функцій та параметрів міста, особливості поведінки та взаємодії. Це перш за все питання взаємодії системи із зовнішнім середовищем – впливу зовнішнього середовища на систему та системи на довкілля. Подаючи на вхід системи різні вхідні процеси і вимірюючи процеси на виході, ми описуємо їх рівнянням "вхід-вихід".

Стосовно міста, то на "вході" системи можна розглядати процеси, що відбуваються в суспільстві, приміській зоні і оцінювати їх прояв на "виході" – зміни всередині системи. Виразити ці відносини рівнянням складно, оскільки залежності багатогранні, а на вході і виході системи одночасно проявляються, як правило, декілька впливів.

Іншою характеристикою функціонального зрізу є стан системи, який описується набором кількісних та якісних показників. Стан міста можна визначити на конкретний момент часу і описати кількісними і якісними параметрами та показниками, зокрема економічними, соціальними та екологічними показниками. Сьогоднішній стан Львова визначається як критичний, що динамічно погіршується. Окремі елементи та зв'язки деградовані.

Іншою ознакою є характер функціонування системи, що пов'язується із визначенням її безперервності чи дискретності в часі. Окремі системи міста мають сезонний характер функціонування, тобто дискретні. Проте більшість систем міста є безперервного функціонування. Найчастіше функціонування системи характеризується лінійністю, коли залежність змінних визначається однорідністю. Лінійність характерна як для безперервних, так і дискретних систем.

У системі в процесі її функціонування проявляються не лише корисні, але і ті якості, які негативно впливають на її функціонування. Виокремлюються системотворні і системоруйнівні фактори. Особливо прискіпливого аналізу в сьогоднішній ситуації вимагають системоруйнівні фактори, до яких належать: вплив зовнішнього середовища, розвиток дисфункціональних зв'язків та зростання ентропії системи. Вплив зовнішнього середовища руйнує систему тоді, коли він сильніший за внутрісистемні зв'язки і споживає більше енергії, ніж продукує. Розвиток дисфункції проявляється при проникненні в систему невластивих їй функцій. Зростання ентропії відбувається через переродження зв'язків та втрату їх гнучкості.

Процесуальний зріз системи передбачає формальне відображення процесів, що відбуваються в ній, та їх зміни. Центральним тут є категорія “циклів” системи та засада завершеного життєвого циклу елементів системи (проектування – реалізація – експлуатація – ліквідація). Ігнорування або недооцінка окремих складових циклу обумовлює загострення проблем в системі. Наприклад, недостатнє врахування такого елементу циклу, як ліквідація, що є типовим для проектування міст, обумовлює проблеми: одні елементи системи віджили і їх необхідно замінити. Цей момент вирішальною мірою має обумовлювати структуру системи, оскільки головною метою ліквідації є вивільнення та більш ефективне використання простору, що є центральним завданням стратегії розвитку міст.

Інформаційний зріз та характеристика системи має значення і для процесів управління. При функціонуванні системи необхідні затрати на організацію відповідних процесів управління, планування, обслуговування та ін., що є надзвичайно важливим для такої системи, як місто. Адже однією з вирішальних функцій міста є інформаційне обслуговування суспільства. В сьогоднішніх умовах все більша кількість спеціалістів зайнята у сферах роботи з інформацією. Без інформаційного забезпечення не можливий цілеспрямований розвиток. Моніторинг урбанізованих систем, який базується на інформації про стан системи та процесів у ній, являється основним підходом. Центральним тут є питання кількості та якості інформації, її зміни, проходження від джерела до споживача, семантичні та інші характеристики.

Оскільки інформаційні параметри використовуються перш за все в управлінні системами, то необхідно класифікувати системи з позиції управління, окреслити основні задачі управління, опрацювати інформацію для їх розв'язання, виробити на цій основі принципи та методи управління, концепції прийняття рішень тощо.

Соціальний зріз містить екологічні фактори (комфортність умов життя та діяльності мешканців), моральний клімат та інші соціальні характеристики. Для урбосистем це надзвичайно важливо, оскільки міста проектуються і розвиваються для людей, а не для функцій.

Майбутнє міста та програми його розвитку вирішальною мірою буде залежати від того, наскільки повно врахований людський фактор, що передбачає врахування ідеалів, устремлень особи, уявлення про щастя, комфорт середовища тощо.

Отже, напрям, який сформульований як соціальний пріоритет міських програм, необхідно трактувати ширше і не зводити до потреб створення нових місць праці та розвитку сфери культурно-побутового обслуговування. Він має набагато ширшу палітру факторів, зокрема й ірраціонального змісту, і вимагає перетворення у пріоритет людини в місті, розкриття її здібностей, задоволення матеріальних і духовних потреб.

Ми працюємо із сформованою системою, якою є місто, а відповідно постає вимога її оптимізації, яка пов'язується з модернізацією (осучасненням) та різного роду покращан-

нями. Необхідність модернізації обумовлюється не лише потребою усунення накопичених в місті проблем, але і постійними змінами умов, в яких вона перебуває, та новими соціальними вимогами до систем у виконанні її функцій. Слід відзначити, що в теорії систем та системотехніці детальніше досліджено конструювання (побудови) систем, а питання вдосконалення розглянуті слабше.

Процес реконструкції має принципові відмінності від процесу створення систем.

Тут постають вимоги:

- діагностування стану системи і виявлення її проблем;
- розробка заходів їх усунення та покращання стану системи;
- ліквідації одних елементів і їх заміна іншими;
- стикування нових та старих функцій в системі.

Процес модернізації може бути безперервним або скачкоподібного характеру, але відбувається без зупинки функціонування системи. Важлива роль тут належить вдосконаленню організації та управління системою ефективності функціонування.

Ефективність урбосистем – це інтегральна характеристика, а її підвищення – необхідна умова розвитку. Ефективність системи визначається тим, наскільки продуктивно вона працює, тобто виконує функції, для яких створена. Функції, які виконують міста, можна розділити на зовнішні – направлені на задоволення потреб всього суспільства, та внутрішні – направлені на потреби місцевих мешканців. Для характеристики ефективності урбосистем слід використати поняття **економічності**, яка визначається економією ресурсів (часу, енергії, території) на виконання своїх функцій; **комфортності** – зручність проживання мешканців; **екологічності** – вплив на навколишнє середовище як характеристика життєздатності середовища.

Ефективність знижує зменшує кількість проблем міст.

Проблемна орієнтованість стратегії передбачає:

1. Проведення обліку проблем міста та аналіз причин їх виникнення;
2. Оцінку ресурсів, якими володіє місто;
3. Розробку механізмів найефективнішого використання ресурсів для розв'язання наявних проблем.

Постають також завдання:

-збільшити ресурси міста, які можуть бути використані для розв'язання міських проблем. Слід зробити наступне застереження – збільшення ресурсів не є самоціллю, а інколи може обернутись і негативними наслідками для системи. Так, збільшення трудових ресурсів може викликати зростання безробіття в місті;

-систематизувати проблеми, вилучити (зменшити кількість) проблеми, які штучно привнесені в місто і не відповідають його функціям та відомруть з часом;

-вдосконалювати механізми підвищення ефективного використання ресурсів для розв'язання проблем міста.

Тепер коротко зупинимося на основних складових стратегії: **проблеми, ресурси та механізми розвитку міста.**

Проблеми Львова можна умовно розділити на вікові, спадкові – ті, що місто отримало в результаті збереження і дотримання своєї структури; такі, що привнесені ззовні (інфіковані), також такі, що спровоковані неправильними діями професіоналів. **Вікові** – це старіння і руйнування будинків в центральній частині міста. До **спадкових** слід віднести

транспортну проблему центру Львова, яка є результатом дотримання спадковості центрально-орієнтованої транспортної мережі, та невідповідності проїжджої частини центру новим транспортним навантаженням. **Інфікованими** проблемами можна вважати такі, що виникли в результаті радянського минулого, існуючої тоді практики відставання розвитку соціальної інфраструктури, нерационального розширення промислових територій та їх неефективного використання в умовах загальнонародної власності на землю. Є й проблеми, **викликані помилками професіоналів**, зокрема, ідея підземного трамваю у Львові, яка спричинила пониження ґрунтових вод і спровокувала руйнування будинків в центральній частині.

Проблеми можна розділити залежно від **можливостей впливу влади на їх розв'язання** на такі:

-розв'язання яких повністю покладається на владу – перш за все екологічні та соціальні проблеми;

-вплив влади на розв'язання яких є опосередкованим. Це економічні проблеми міста, де, вміло використовуючи ринкові механізми (податкові умови, пільги та обмеження на землекористування), можна стимулювати інвестиційну та економічну активність. Це також і більшість містобудівних проблем Львова;

-перебувають поза впливом влади. Це окремі екологічні, економічні та соціальні проблеми, вирішення яких покладається на громадські організації та інші неурядові установи.

Можна запропонувати й іншу класифікацію проблем міста, проте вона буде також умовна, оскільки всі проблеми взаємопов'язані та взаємообумовлені. Але окреслюються найбільш сталі зв'язки між проблемами, які взаємообумовлюються та впливають одна на іншу.

До найгостріших проблем міста належать: проблеми працевлаштування та безперервного росту безробіття; низький рівень доходів населення; погіршення демографічної ситуації; низька ефективність соціального захисту; погіршення якійсної структури трудових ресурсів; невідрегульованість відносин міста з приміськими територіями; транспортна проблема; банкрутство підприємств та деградацію промислового комплексу; великий відсоток амортизованого житлового фонду, що потребує капітального ремонту або заміни; проблема водопостачання, застарілість інженерної системи міста; невирішеність питань знешкодження та переробки твердих побутових відходів.

Ресурси, якими володіє місто для розв'язання своїх проблем і розвитку, можна умовно розділити на: **територіальні, інтелектуальний потенціал, історико-архітектурні, трудові, гудвіл (добре ім'я). Час** виступає важливим ресурсом, оскільки будь-яке рішення має бути своєчасним, а інколи виникають екстремальні умови, коли наявні мінімальні ресурси часу. Ця складова ресурсів досліджена найслабше і недостатньо враховується в містобудівному процесі.

Стосовно Львова, то територія як ресурс є незначна. Львів – одне з найкомпактніших міст в Україні, де на території приблизно 150 кв. км. проживає більше 800 тис. мешканців. Для порівняння відзначимо, що в територіально рівновеликому до Львова місті Чернівці проживає лише 250 тис.осіб. Щільно забудована центральна частина нашого міста. Отже, значних територіальних ресурсів як в межах міста, так і в його центральній частині, які можна було б використати як ресурс для розв'язання проблем, Львів не має.

Тому постає завдання територіального розвитку міста та розширення його загальнономіського центру, а також вимога підвищення ефективності використання внутріміських територіальних ресурсів та розмороження наявних територіальних резервів. Це стосується, перш за все, промислових та спеціальних територій міста.

У запропонованій стратегії великі надії покладаються на залучення зовнішніх інвестицій (відокремлено одним із пріоритетів у розвитку міста). Не розкрито сфер і не наведено конкретних проектів можливого інвестування. Як показує досвід останнього десятиліття, державна допомога та іноземні інвестиції в місто є обмежені і мають епізодичний характер (наприклад, державна підтримка з підготовки міста для проведення саміту), скеровані в конкретні високорентабельні проекти (у фірми “Світоч”, “Колос”).

Недостатньо проаналізовані позаміські резерви та механізми їх залучення для розвитку м.Львова. Необхідне комплексне використання організаційно-управлінських, економічно-фінансових та юридично-правових механізмів; поєднання ринкових методів та методів державного регулювання розвитку Львова.

Механізми розвитку та ефективного використання ресурсів міста можна розділити на економічно-фінансові, територіально-містобудівні, юридично-правові та організаційно-управлінські. Всі вони тісно переплетені та органічно доповнюються.

Механізми розвитку передбачають ринковий, а не командно-адміністративний підхід та мають містити весь комплекс ринкових заходів вдосконалення інвестиційних умов, реформування власності, реструктуризацію виробництва, податкову політику (плата за землю, нерухомість). Це важливо підкреслити, оскільки влада намагається замкнути на собі всі механізми використання (розподілу) ресурсів, таким чином вона повинна брати на себе і відповідальність за розв'язання всіх проблем.

Механізми можуть бути зовнішніми і внутрішніми. Зовнішні пов'язуються із станом середовища, в якому перебуває система (місто). Ці механізми мають впливати на систему таким чином, щоб послабити її протидію, посилити сприяння з боку зовнішнього середовища. Тобто орієнтуватись на знищення шкідливих і таких, що протидіють системі структур в середовищі, перетворити їх у сприятливі. Система і середовище (місто та природне довкілля) відрізняються морфологічними ознаками і для більш ефективного зв'язку їх необхідно узгодити. Це може відбутись шляхом модифікації під впливом середовища функцій міста, появи в ній нових якостей, що обумовить посилення функцій, а отже, її розвиток.

Механізми розв'язання проблем можна згрупувати за допомогою двох методологічних підходів:

Перший передбачає існування можливості створення алгоритму вирішення проблеми як послідовність дій певного змісту. В цьому випадку проблеми розглядаються ізольовано одна від другої і вирішуються послідовно. Цей підхід придатний для незалежних одна від іншої проблем.

При **другому** підході вважаємо, що для складних проблем такого алгоритму може не існувати. Тут відходимо від багатозв'язності проблем на основі розвитку та уточнення вихідної моделі процесу їх розв'язання. Тоді проблеми розглядаються у взаємозв'язку і діалектичній єдності, а вирішуються вони не послідовно, одночасно при безперервному аналізі та врахуванні взаємовпливів. Цей підхід необхідний для взаємопов'язаних проблем.

Відзначимо, що складні проблеми мають велику кількість **варіантів вирішень**. При сумісному вирішенні проблем взаємообмежується область можливих рішень, відсікається

більшість неперспективних альтернатив. Тому такий підхід є економнішим, оскільки спрощення дають значно більші вигоди, ніж ускладнення, які виникають у зв'язку з одночасним вирішенням проблем.

Стосовно проблем міста, то всі вони взаємопов'язані та взаємообумовлені, тому для розв'язання доцільно застосовувати системотехнічний підхід і вирішувати їх одночасно. Проте виділяються найгостріші проблеми, які "блокують" ефективне розв'язання інших і обумовлюють найбільший вплив на продуктивність функціонування міста як системи. Тому тут можна використати перший методологічний підхід і сконцентрувати ресурси для їх розв'язання послідовно.

Механізми можна розділити на організаційно-управлінські, економічно-фінансові, територіально-містобудівні.

Організаційно-управлінські передбачають чітке розмежування прав і повноважень різних ланок влади: органів виконавчої влади, міської Ради та мера міста.

Економічно-фінансові механізми передбачають формування та використання фінансових ресурсів міста, зокрема реформування відносин власності, розмежування відповідальності державних та недержавних економічних структур за певні напрями життєзабезпечення.

Територіально-містобудівні механізми мають використовуватися ширше. Розвиток функціонально-планувальної структури Львова здійснюється відповідно до Генерального плану міста 1993 року. В Генплані не враховано принципові зміни геополітичної та соціально-економічної ситуації в державі. Не знайдено переконливого розв'язання жодної містобудівної проблеми, зокрема транспортної, проблеми територіального розвитку міста, збереження його історичної частини. Тому Інститут "Містопроєкт" працює над коригуванням транспортної схеми центральної частини міста, моніторингом екологічної ситуації та стану історичного середовища. Відбулась конференція з проблем приміської зони з метою розробки спільної програми розвитку Львова і прилеглих адміністративних районів, розвитку системи зовнішнього транспорту, підтримання екологічної рівноваги, розвитку виробничої та соціальної інфраструктур.

Не з'ясовано залишається проблема підвищення ефективності використання внутрішніх територіальних ресурсів. А містобудівна практика останніх років вказує на нерозуміння важливості територіальних питань спеціалістами. Про це свідчить практика забудови приміського вокзалу у Львові – найневдалішого містобудівного проекту останніх десятиліть.

Необхідно коротко зупинитись і на категорії **розвиток системи** як на цілеспрямованих, закономірних та незворотніх змінах:

1. Можливий розвиток як ріст системи (територіальне розширення) або як ускладнення організації системи. У випадку розробки стратегії розвитку Львова йдеться перш за все про вдосконалення структури, проте розглядати її слід у взаємозв'язку з перспективним територіальним розширенням міста, яке пов'язується з підвищенням ефективності використання ресурсів зовнішнього середовища.

2. Розвиток системи має бути цілеспрямованим, тобто відбуватися під контролем людини в напрямі наперед заданих цілей. В систему треба закладати потенціал керованого саморозвитку на заданому векторі з врахуванням ресурсів і можливостей міста. Коридор розвитку окреслюється межами морально-духовного імперативу та екологічних заборон, а вектор розвитку – можливостями та стратегією розподілу ресурсів.

3. Вважається, що у випадку, коли функції системи посилюються, вона розвивається, а якщо функції слабнуть – система деградує; якщо функції змінюються разом із зміною морфології (побудови системи), то вона перетворюється (трансформується). Функції міста можна розділити на зовнішні (направлені на задоволення потреб всього суспільства) та внутрішні (потреб місцевих мешканців). Міста виступають як центри: промисловості, обслуговування, науки, культурного та інформаційного забезпечення суспільства. Дві третини всього населення держави проживає саме у містах. За ефективністю виконання функцій можна судити про розвиток чи деградацію міста. Для цього необхідно вести постійно діючий моніторинг за його функціонуванням.

4. Розвиток системи найчастіше пов'язується із зміною та ускладненням її морфології. Зміна морфології відбувається під впливом вивільнених ресурсів (речовини, енергії, інформації), які виникають в системі або надходять від зовнішнього середовища. Можуть бути кількісні, якісні і відносні зміни (перетворення). Можливий також цілеспрямований, саморозвиток, біфуркаційний розвиток.

5. У містобудуванні виділяються містоутворюючі та містообслуговуючі фактори. При цьому містобудівна база, на якій традиційно ґрунтувались стратегії розвитку міст – це сукупність об'єктів (функцій), які обумовлюють народногосподарський профіль міста. Це, як правило, економічні та геополітичні чинники – геополітичне положення, промислове виробництво, зовнішній транспорт, наука, рекреаційні ресурси. В умовах соціально-орієнтованих підходів в центрі стратегії знаходиться людина, а отже, зростає роль містообслуговуючих факторів, що обумовлюють забезпечення матеріальних і духовних потреб мешканців.

6. Розвиток систем необхідно розглядати у поєднанні із життєвим циклом: проектування – реалізація – експлуатація - ліквідація. Це і є елемент та вимога системного підходу, а циклічність процесів – це часовий аспект, який характеризує розвиток системи в часі.

7. Розвиток міст відбувається, як правило, із збереженням подібності, коли ускладнення структури пов'язуються із розвитком пропорцій при збереженні структури системи. Тому дуже важливо дослідити структуру та спрогнозувати зміну пропорцій, щоб не допустити диспропорції в системі, коли одні елементи і зв'язки надмірно розвиваються та паразитують, замикаючи на себе збільшене споживання ресурсів, а інші – деградують і доводяться до дистрофічного стану.

8. Розвиток відбувається з приходом нової енергії – зовнішнього впливу, а також за рахунок мобілізації внутрішніх ресурсів. Отже, для забезпечення розвитку системи не обов'язково шукати нові ресурси, а, використовуючи механізм стимулювання одних та гальмування інших, можна активізувати використання внутрішньоміських ресурсів. У запропонованій стратегії недостатньо досліджені внутрішні ресурси міста, особлива надія покладається на зовнішні надходження, прогноз яких пов'язується із значними труднощами і мало залежить від самого міста.

9. Вимагають чіткішого подання механізми стимулів та заборон, при яких створюється ситуація, коли те, що потрібно місту, має бути вигідним, а те, що не потрібно, – не вигідним для інвесторів. Стратегія застосування стимулів і заборон у розвитку міста передбачає окреслення перспектив та обмежень в системі, а кожна сфера сама знайде собі ресурси (інвестиції). Пошук інвестицій не є функцією органів місцевого управління.

10. Розвиток – це завжди консенсус, баланс інтересів різних складових системи. Стратегія розвитку такої великої і складної системи, як місто, – це багатоцільовий проект, що

має базуватись на ідеї консенсусу, коли елементи, що входять в систему в процесі свого розвитку, не втрачають своєї самобутності, але підпорядковуються загальній меті.

11. Стратегія – це мистецтво оцінки реального, що реалізується різнорідними програмами в рамках можливостей міста (під ресурси): якщо є ресурси – це одна стратегія, нема – інша. Розробляти стратегію, не знаючи ресурсів і умов їх використання або орієнтуючись на бажані, але малореальні ресурси – не коректно. Наприклад, не можна будувати стратегію на залученні іноземних інвестицій, не заручившись гарантіями.

Більше того, сама стратегія має визначати механізми відбору та залучення потрібних місту інвестицій, тобто **не просто декларувати пріоритет залучення інвестицій в місто, а визначати механізми потрібних інвестицій.**

Оптимізацію системи слід розглядати комплексно із вдосконаленням структури функціональних, процесуальних та інформаційних характеристик. Важливо визначитись також і з критеріями оптимальності. **Критеріями вибору оптимальності структури** можуть виступати очікувані чи максимальні результати функціонування системи, що буде розгорнута на даній структурі, або відповідності показників до нормативних.

Перший підхід орієнтується на вибір найбільш перспективної структури, яка обіцятиме найкращий результат, зокрема і через розв'язання наявних в системі проблем та недосконалостей. **Другий підхід** мінімізує ризик від помилок розробників, але не орієнтується на максимальний результат, виводить систему лише на нормативний рівень.

На думку автора, варто виділити окремо і розрізнити фактори виникнення та розвитку міст. При цьому основним **каталізатором процесу розвитку міст є життя його мешканців** (матеріальні та духовні потреби). Центральною стає проблема такої організації міста, що забезпечує подальший розвиток людини, задоволення її матеріальних та духовних потреб. Отже, в концепцію розвитку міста повинна бути закладена ідея гармонійного розвитку міста та людини.

Існують різні тлумачення **факторів суспільного розвитку**. Проте основними вважаються **праця, капітал та земля**. Залежно від того, який із перелічених факторів брати за вирішальний, формуються різні соціально-економічні теорії, а також різні політичні, соціологічні та економічні школи. Прихильники трудової теорії вартості вважають вирішальною роль праці в господарському процесі. По-різному трактується і роль землі у виробничому процесі: є теорії, де вирішальними виділяються природні умови та ресурси місцевості, а також ті, що вважають природні ресурси не обов'язковими для ефективного соціально-економічного розвитку суспільства. Існує й різне тлумачення капіталу в ефективності господарства, а відповідно – різні підходи до заощадження і залучення інвестицій в економіку держави.

Не заглиблюючись в детальний аналіз цих положень, підкреслимо, що соціально-економічний розвиток суспільства, а відповідно і міст, залежить від взаємодії праці, землі та капіталу, грамотне поєднання яких виступає інтегральним завданням розробки стратегії розвитку міста. Реальне закріплення цих зв'язків в структурі міста є стратегічним завданням розробки Стратегії “Львів – 2010”.

Існують й інші тлумачення факторів суспільного розвитку. Так, Мойсєєв Н., аналізуючи загальні механізми розвитку систем, пропонує “використати для опису загальних властивостей основних механізмів розвитку і неживих матеріальних структур, і живої речовини, і організації суспільства життя дарвінську тріаду: **мінливість, спадковість, відбір**” [1, с.36]. Безперечно, дана тріада може бути зостосована для аналізу механізмів та розробки стратегії розвитку міст і їх окремих підсистем, отримуючи при цьому свій власний зміст.

Так, мінливість стохастичності має свій вплив на розвиток реального світу і лежить в основі функціонування всіх механізмів нашого світу на будь-якому рівні його організації. При цьому стохастичність та невизначеність можуть стимулювати творчий розвиток або викликати руйнування систем. Вони відіграють важливу роль у щоденному житті людей, обумовлюючи невизначеність в їх поведінці і реакції на вплив навколишнього середовища.

Стосовно міст, то тут слід враховувати **мінливість** умов, функцій, потреб, пріоритетів, відносин. Мінливість може займати і екстремальні положення – це зміна стилів, форм, планувальних прийомів, норм забудови, наявних ресурсів тощо. Один із таких періодів переживають наші міста та наше суспільство загалом.

Другим важливим фактором, що обумовлює процес розвитку, є **спадковість**, яка характеризує здатність систем зберігати свої особливості та змінюватись від минулого до майбутнього з врахуванням минулого. Спадковість дає розуміння того, що сьогоднішня реальність є результатом минулого. Спадковість дозволяє організувати прогнозування на об'єктивних умовах. Постає також вимога “експлуатації” спадковості – використання досвіду минулого для нових умов.

Відбір – третій фактор розвитку, коли відбираються і активніше розвиваються ті системи, що володіють ознаками та особливостями найбільшого пристосування до змін навколишнього середовища (діє закон збереження). Стосовно міст, то реальне значення має інтелектуальний відбір – відбір ефективних напрямів розвитку, які забезпечать підвищення ефективності функціонування урбанізованих систем. Він має бути багатокритеріальним, а не лише економічним чи соціальним відбором, і відбуватись на основі комплексного аналізу системи та синтезу критеріїв.

Звичайно, таке трактування механізмів розвитку систем, зокрема й урбанізованих, є спрощеним, проте воно дозволяє системно виокремити ті механізми, що можуть забезпечити стратегічний розвиток міст на перспективу.

Проведений теоретичний аналіз Львова з позиції теорії систем допомагає визначити **ряд вихідних положень цього розвитку**. Розпочати слід із з'ясування питання про **величину та межі системи**. Наприклад, невідповідність соціально-економічних та функціонально-планувальних характеристик Львова (надкомпактність структури, затісна забудова, брак вільних територій, відсутність сучасних транспортних комунікацій і неможливість їх створення в потрібних зонах та ін.), потреба їх приведення до відповідності обумовлює появу **двох принципових підходів**:

- 1) зменшення населення Львова до 600-650 тис. осіб;
- 2) територіальний розвиток міста, принциповий перегляд відносин міста з приміською територією.

В офіційній Стратегії обрано курс на зменшення населення шляхом зменшення функцій системи, зокрема визнання промисловості неперіоритетною для Львова. Відзначимо, що підхід на штучне обмеження системи і зменшення кількості мешканців є неефективним – зникнуть одні, але з'являться інші проблеми. Як показують особисті дослідження автора, ефективнішою є орієнтація на значне територіальне розширення міста.

Є ціла низка інших практичних питань, з якими необхідно визначитись у Стратегії розвитку Львова, зокрема відношення до функціональної спеціалізації, типу планувальної структури міста, підходів до організації його окремих підсистем.

В основу концепції розвитку Львова мають бути покладені складні системні конструкції про вибір стратегії людської діяльності; сучасні еволюційні теорії; знання про органі-

зацію систем, їх ускладнення та розширення різноманітності; гармонізацію відносин людини і біосфери та інші. Слід виділити такі основні **концептуальні засади розвитку Львова:**

– підвищення коефіцієнта універсализації міста та впорядкування функціонального змісту основних систем. Львів має розвиватись як регіональний культурно-туристичний, виробничо-економічний, проектно-науковий, фінансово-бізнесовий та торговий центр України;

– орієнтованість діяльності на комплексне розв'язання проблеми та підвищення ефективності функціонування систем;

– гармонізація відносин міста з навколишнім середовищем;

– повніше розкриття індивідуальних особливостей системи – геополітичних, регіональних та локальних переваг Львова;

– обґрунтований ризик. Стратегія стосовно міста, що перебуває в умовах кризи, не може бути оптимістичною – розрахованою на максимальний результат і радикальні зміни; песимістичною – як намагання отримати кращий результат в найгіршій ситуації, а також різні проміжні варіанти стратегій для окремих підсистем;

– завершений життєвий цикл для кожного елемента системи. Неврахування або недооцінка окремих складових циклу обумовить загострення проблем, а кожен цикл значною мірою обумовлює структуру системи. В практиці містобудування традиційно недостатньо враховується фаза ліквідації, головна мета якої полягає у вивільненні простору, що є важливим завданням стратегії розвитку міста в цілому. Ця складова особливо проявляється в практиці Львова, а завдання оптимізації системи ліквідації та переробки твердих і рідких відходів є первинною.

Принципи, які повинні бути покладені в основу розвитку Львова:

1. Принцип ринкової переорієнтації життєдіяльності як своєрідна стратегія та тактика входження міста у ринкові відносини. Така переорієнтація передбачає визначення ролі і форм участі держави в розвитку; використання недержавних економічних структур до розв'язання проблем; залучення мешканців до участі в господарській та містобудівній діяльності.

2. Принцип екологізації діяльності, який впливає із теорії В.Вернадського, ідей ноосфери, що має здійснюватись на напрямках: проектування та впровадження безвідходних технологій, розширення природоохоронного фонду міста; недопущення забудови цінних природних комплексів; розвитку лісопаркового комплексу Львова в приміській зоні як місця масового відпочинку мешканців.

3. Принцип випереджувального інформаційного розвитку активнішого входження в русло функціонування постіндустріального суспільства та орієнтації розвитку міста в перспективному напрямі.

4. Принцип соціальної направленості, коли людина, її матеріальні та духовні потреби стають головною метою розвитку міста.

5. Принцип енерго- і ресурсоощадливості. Тут першочерговою стає вимога економного використання землі, що пов'язується з інтенсифікацією використання підземного простору, ущільнення існуючої забудови, реструктуризація міських територій.

6. Принцип достатньої корисності. Треба визначити момент, коли затрати забезпечують зростання ефективності. Не можна вважати, що чим більше, тим краще. Це стоїть як власне міста, так і його окремих підсистем.

7. Принцип прогностичності, який полягає в тому, щоб не підстроюватись під умови, а цілеспрямовано розвивати місто, усвідомлюючи, що ринкові відносини не знімають потреби планування і розвиток ринкового середовища повинен державно регулюватися.

8. Принцип композиційного проектування міста як системи, коли різні установи розв'язують функціональні проблеми, але скеровують свої рішення на досягнення основної мети. Тут постає вимога стикування діяльності установ, взаємоузгодження зв'язків "вхід-вихід" різних підсистем.

9. Принцип естетизації міського середовища, який пов'язується з формуванням оригінального і властивого лише для Львова міського дизайну; винесення із зон інтенсивного візуального сприйняття неестетичних елементів, перехід на нові системи міського освітлення тощо. Підкреслимо, що соціально-економічні результати можуть бути досягнуті і за рахунок неекономічних факторів, а Стратегія має дати відповідь на підходи до формування всіх підсистем та використання всіх механізмів.

10. Ідея гармонізації відносин системи з навколишнім середовищем може реалізуватись принципом розширення відкритості Львова та деконцентрації міської забудови. Цей принцип вимагає розробки проекту територіального розвитку Львова та проекту господарсько-містобудівного переосвоєння приміської зони. Це викличе принципові зміни в підходах до організації та розвитку окремих підсистем міста, зокрема центру, житлових і промислових зон, вирішення транспортних та інших питань.

Виділені принципи можуть доповнюватись, але вони стають основою для розробки **конкретних проектів та механізмів їх реалізації**.

Стратегія має містити конкретні прийоми та проекти, а не залишатись лише загально-теоретичним аналізом та принципами. Змінюються підходи до вирішення проблем міста та реалізації принципів його стратегічного розвитку. Так, ринкова орієнтація міської та господарської діяльності принципово змінює підхід до збільшення кількості підприємств сфери побуту, системи громадського транспорту. В нових умовах спрацьовує механізм попиту, який обумовлює пропозицію, а участь влади полягає у створенні сприятливих умов до стимулювання такої діяльності.

Для реалізації намічених принципів в Стратегії повинні бути запропоновані конкретні проекти.

Проекти можуть бути виділені залежно від:

- терміну реалізації (коротко-, середньо- та довготермінові);
- міри втручання в міське середовище (агресивно-радикальні, профілактично-нейтральні);
- характеру використання наявних можливостей (орієнтовані на максимальний режим роботи системи і залучення всіх наявних резервів та орієнтовані на конкретний ефект);
- ступеня регулярності (постійного, періодичного та епізодичного використання).

Необхідно зібрати і систематизувати всі проекти, які пропонувались в минулому і розробляються сьогодні, що скеровані на розв'язання міських проблем та ефективний розвиток Львова. За останнє десятиліття лише містобудівних проектів, орієнтованих на розв'язання міських проблем, було запропоновано десятки. Слід здійснити їх класифікацію та комплексну оцінку. Основними **критеріями розробки та відбору проектів** мають бути екологічна безпека, соціальна необхідність, економічна доцільність, відповідність найкращим аналогам.

Стратегія розвитку Львова має мати й іншу форму представлення. Пропонується форма Проблемного каталогу міста, який виконуватиме функції: збору, систематизації та аналізу проблем та процесів, що тут відбуваються; визначення пріоритетів і програм рефор-

мування та розвитку основних систем міста, усунення наявних тут проблем; доведення програм до конкретних проектів та суб'єктів, що займатимуться їх реалізацією.

Нагадаємо, що Проблемні каталоги набули значного поширення в європейських країнах. Вони використовуються при розробці комплексних програм соціально-економічного розвитку територій та міст, регулюванні відносин між містом та регіоном, реклами окремих міст та проектів на різних рівнях з метою залучення додаткових інвестицій тощо.

Проблемний каталог може мати таку структуру:

Проблема	Характеристика проблеми	Проект, що скерований на її зняття	Характеристика проекту		
			вартість	джерела фінансування	термін реалізації
1	2	3	4	5	6
1. Транспортна проблема в центрі міста	Перевантаження центру наземним транспортом	<ol style="list-style-type: none"> Створення хордового зв'язку північ-південь (вул. Стрийська – Б.Хмельницького). Винесення залізниці з північної частини та заміна її швидкісною магістраллю на естакаді. Будівництво метро. 			
2. Територіальний розвиток загальноміського центру	Брак вільних ділянок в центрі для нових функцій	<ol style="list-style-type: none"> Формування підцентрів у нових житлових районах. Розвиток загальноміського центру в північному напрямку, як компактної зони за Оперним театром та залізницею. Лінійний розвиток загальноміського центру вздовж проспекту Чорновола – вул. Стрийської. 			

На закінчення кілька зауважень стосовно організації роботи над розробкою Стратегії.

Створена дорадча рада, куди ввійшли в основному керівники наукових установ та організацій і яка може ефективно працювати над відбором альтернативно представлених проектів на основі порівняльного аналізу. Обов'язкова альтернативність в розробці таких документів, тоді колективний розум (професіоналів чи громадськості) виділить краще рішення. Альтернативні проекти мають розроблятися колективами професіоналів.

Однією з установ, що має необхідний науковий потенціал, є **Центр моніторингу урбанізованих систем**, створений при Інституті підприємництва та перспективних технологій. Його діяльність передбачає такі напрями: науково-дослідницький (складання страте-

гічних планів розвитку міст, дослідження існуючих проблем та розробка рекомендацій з їх розв'язання), проектно-консалтинговий (оцінка землі, майна, майнових комплексів та бізнесу, розробка бізнес-планів) та навчально-методичний (розробка методик та нормативно-правових актів, навчальних програм з майна, майнових прав, бізнесу та землі, підготовки спеціалістів-оцінювачів).

1. *Мойсеев Н.Н. Человек и ноосфера.* – М., 1990. 2. *Николаев В.Н., Брук В.М. Системотехника: методы и приложения.* –Л., 1985. 3. *Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В. та ін. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери.* – Львів, 1999.

УДК 72.035

Демків М.В., Лінда С.М.

НУ “Львівська політехніка”, кафедра РРАК

АНАЛІЗ СТИЛЬОВИХ ТА КОМПОЗИЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОБ’ЄКТІВ ЛЬВІВСЬКОГО ІСТОРИЗМУ

© Демків М.В., Лінда С.М., 2000

Наведено класифікацію і характеристику композиційних схем фасадів споруд Львова періоду історизму, визначені функціональні типи споруд, де такі композиційні схеми застосовувалися.

Однією із специфічних особливостей архітектури періоду історизму є орієнтація у стильових і композиційних характеристиках екстер’єрів споруд на певні історичні архітектурні прообрази, які ставали прецедентами для формування конкретних вирішень. Так, на основі історичних архітектурних стилів-прототипів у львівській архітектурі доби історизму отримали розповсюдження ряд неостилів [1,2] (див. статтю: Лінда С.М. “Проблема стилю в архітектурі львівського історизму”). Для створення композицій фасадів споруд (принципових схем яких було не так вже і багато) існували також реальні прототипи.

У результаті аналітичного огляду попереднього архітектурного розвитку встановлено, що принципові композиційні схеми фасадів спиралися на такі архітектурні прототипи, сформовані в часи європейського Відродження:

- композиції фасадів італійських палаццо доби Відродження, які стали прообразами для формування композиційних вирішень прибуткових будинків;
- композиції фасадів французьких палаців доби Відродження, які стали прообразами для формування композиційних вирішень громадських споруд, палаців, частково прибуткових будинків;
- композиції фасадів симетричних італійських вілл доби Відродження, на основі яких були сформовані композиції прибуткових будинків і громадських споруд;
- асиметричні композиції італійських віл доби Відродження, які стали основою для формування композицій фасадів вілл і особняків.

Окремими групами для формування композиційних вирішень сакральних споруд стали готичні, романські костели та візантійські церкви. Необхідно зазначити, що композиційні, стильові, об’ємно-просторові характеристики тих функціональних типів споруд, які існували раніше, безпосередньо перейшли і у архітектурну практику періоду історизму.